

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНІСІМОВ Вячеслав Валентинович

УДК 947.084(477)“1921/1929”

**ЗЕМЕЛЬНІ ГРОМАДИ УКРАЇНИ
(1921-1929 роки)**

Спеціальність 07.00.01 - історія України

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Київ - 1997

94(444)

00344025 (1)

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі історії України
державного університету харчових технологій Міністерства освіти
України

Науковий керівник

доктор історичних наук, професор Горбул Олександр
Дмитрович, УДУХТ, завідувач кафедри українознавства

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор, Панченко Петро
Пантелеймонович, старший науковий співробітник Інституту історії
НАН України

кандидат історичних наук, доцент Хорошун Борис Іванович,
Український транспортний університет, доцент кафедри
українознавства та філософії

Провідна організація

Український національний аграрний університет, кафедра історії
України, м. Київ

Захист відбудеться «31» жовтня 1997 року о 10 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради К.01.01.38 в Київському університеті
імені Тараса Шевченка (252601, м.Київ, вул.Володимирська,
60,кім.349).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського
університету (252601,м.Київ, вул.Володимирська,58,кім.10).

Автореферат розісланий «30» вересня 1997 року

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Гончаров О.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Предметом дослідження історичної науки є факти, суспільні процеси та взаємозв'язки всередині соціальних систем, що існували в минулому. Без їх детального вивчення неможливо створити об'єктивну картину минулих подій, яка дозволила б не лише отримати певну інформацію, а й набути історичного досвіду, придатного до використання в сучасний період. Тому історія України не може бути повною без висвітлення історичного досвіду земельних громад. Земельні громади, яких на кінець 20-х років налічувалось 40 тисяч,¹ займали помітне місце в житті України і зробили значний внесок у відбудову і розвиток економіки та самоврядування населення села. Настав час коли повинно звернути увагу науковців, державних діячів, громадськості до цінного досвіду цих масових організацій українського селянства.

Актуальність дослідження земельних громад України полягає в тому, що в сучасний період зміни ідеології розвитку села існує потреба використання раніше набутого досвіду господарювання. Її причиною є відсутність досліджень, в яких би знайшов вивчення досвід земельно-господарських відносин в радянський період. Особливе місце в ньому займає історичний досвід інституту земельної громади. Без його вивчення неможливе ефективне реформування сільськогосподарського виробництва та реорганізація системи місцевого самоврядування. Адже в умовах трансформації командно-адміністративних методів управління економікою на ринкові лише використання апробованих форм здатне принести позитивні результати. Обраний напрямок дисертаційної роботи пов'язаний з планами наукової роботи кафедри українознавства Українського державного університету харчових технологій, на якій виконана робота та програмою VOCA <<Farm Business and Production Management>> U.S. Agency for International Development, що сприяє становленню ринкових форм функціонування сільського господарства України.

Об'єктом дисертаційного дослідження є роль і місце земельних

ЛНБ ім. В. Стефаника

АН України

¹ Калініченко В.В. Селянське господарство України в двадцятьох роки (1921-1929). Х., 1991. С.47.

громад в суспільно-економічному житті України, форми і методи їх діяльності, взаємовідносини з державними структурами, участь у проведенні землеустрою. З'ясовується ставлення радянського керівництва до інституту земельної громади протягом 20-х років.

Предметом дослідження є документи вишого радянського керівництва УСРР щодо проведення земельної політики на селі, розпорядження державних органів влади по регулюванню діяльності земельних громад, власне документи земельних громад.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1921-1929 роки з ретроспекцією на процеси трансформації земельних відносин і стан органів місцевого самоврядування перед першою світовою війною та в роки громадянської війни. Досліджуваний період припадає на час нової економічної політики.

Методологічними засадами дисертації є принцип науковості, історизму і об'єктивності, що знайшло прояв у плюралістичному підході до праць представників різних наукових шкіл і напрямків. Багатоплановість теми дослідження зумовила використання проблемно-хронологічного методу. За його принципом в дослідженні виділено ряд основних проблем, які розглядаються у хронологічному порядку. В дисертації використано також ретроспективний і порівняльний методи наукового аналізу, що забезпечує розуміння загальної картини розвитку земельних громад в 1921-1929 роках, їх місце в громадському і економічному житті України. Дисертація є спробою комплексного дослідження і знаходиться на стику історичної, юридичної і економічної наук. Дисертант застосовує історико-правовий підхід, який дозволяє розкрити тему з урахуванням досягнень суміжних наукових дисциплін.

Стан наукової розробки проблеми. У вітчизняній історіографії відсутні праці, де б комплексно розглядалось положення земельних громад в суспільно-економічному устрої України. Протягом радянських часів питання, пов'язані з земельними громадами, висвітлювались побіжно і фрагментарно. Вони практично не виділялись з загального напрямку досліджень історії радянської аграрної політики. Це пояснюється тим, що докладне вивчення історії українських земельних організацій, які протягом доби непу ефективно діяли на селі, розвивало одне з висхідних положень

тоталітарної міфології про непридатність інституту земельної громади до потреб економічного розвитку країни, завдань кооперації сільськогосподарського виробництва.

Висвітлення окремих аспектів поставленої в дисертації проблеми започатковано в публікаціях 20-х років². Автори їх, як правило, брали безпосередню участь у формуванні радянської аграрної політики, нагляді за діяльністю земельних громад. Причетність до політичної і господарської роботи давала їм змогу використовувати широке коло поточних матеріалів, частина з яких пізніше була втрачена. Отже, історіографія 20-х років значною мірою мала характер джерельної бази.

Разом з тим, причетність, а інколи і пряма відповідальність авторів за ті чи інші напрямки роботи наклали на публікації 20-х років негативний відбиток. Зокрема в них досить помітний відомчий суб'єктивізм. Головна увага зосереджувалася на кількісних показниках, розв'язані питань, що виникали під час впровадження тих чи інших організаційно-господарських заходів.

В переважній більшості публікацій 20-х років посилення йшли не на більшовицько-партійні, а на радянські законодавчі акти. Проте, вплив політики правлячої партії істотно позначався на публікаціях необхідністю обґрунтування і популяризації партійно-державних рішень в галузі сільського господарства. Окрім того, автори часто були змушені аналізувати короткі проміжки часу з досить обмеженим масивом даних. Це перешкоджало розумінню суті подій, поглибленому вивченню проблеми.

З початком масової колективізації сільськогосподарського виробництва вивчення питань, що стосувалися діяльності земельних громад України, було повністю припинено. Більшовики намагалися

² Маркевич Є.Д. Земельне законодавство та землеустрій. К., 1925; Маркевич Є.Д. Про необхідність нової структури земгромад // Землеустрійник України.Х., 1926.№3; Луценко С.К. Нова земельна громада та її місце в радянській кооперативній системі // Вісник НКЗС.Х., 1926.Ч.19-20; Голіцин А.А. Декілька слів про земельну громаду //Вісник НКЗС.Х., 1926.Ч.23-24; Кузнецов І.В. Земельна громада.Х., 1927; Скалига Н.П. Червона земельна громада.Х., 1926; Семенов Ф. Роль земельних громад в усупільненні сільського господарства // Коопероване село.Х., 1928.№4; Качинський В.М. Колективне будівництво та земгромади //Наукові записки Українського інституту економіки і організації сільського господарства.Т.1.Х., 1929.

знищити з колективної пам'яті народу навіть спогади про час коли він міг вести приватне господарство.

Протягом 30-60-х років дослідження історії земельних громад фактично знаходилися під забороною. Будь-які згадки про земельні організації українського селянства надовго зникли зі сторінок наукової літератури, довідкових видань. Причина замовчування полягала в невідповідності ідеологічних стереотипів фактам про провідну роль земельних громад в житті українського села.

Тільки на початку 70-х років у вигляді історико-партійних досліджень з'явилися роботи І.Є.Громенка, Г.Г.Зеленої, Б.К.Мигалья³, в яких розглядалися окремі питання історії земельних громад. Вони висвітлювалися як перехідна форма до колективізації. Через цей штучний догмат, земельні громади зображувалися неадекватно, у формах, які не відображали їх справжньої суті. Разом з тим ці роботи не слід ігнорувати. Незважаючи на хибні схеми та висновки їх автори започаткували новий напрямок у вивченні організацій українського селянства.

У 80-90-ті роки було опубліковано статті та монографію В.В.Калініченка⁴. В них було подолано поширений у вітчизняній науці стереотип про тотожність понять «земельна громада» і «община», розглянуто проблеми розвитку кооперативного руху в Україні через призму земельних громад. Нечисельні, але глибоко змістовні, насичені фактологічним матеріалом сторінки монографії В.В.Калініченка є помітним внеском в дослідження історії земельних організацій українського селянства.

Проте, проведені дослідження історії земельних громад України не висвітлили в достатній мірі їх становище та взаємозв'язки в системі радянських земельногосподарських відносин, зміни політики радянської держави та КП/б/У у ставленні

³ Громенко І.Є. Земельні громади України (1927-1929) // Укр. іст. журн.К.,1972.№9; Зелена Г.Г. Стан землекористування і землевпорядження на Україні в 20-х роках та його відбиття в українській радянській економічній літературі цього періоду // Історія народногосподарської та економічної думки Української РСР.Вип.10.К.,1974; Мигаль Б.К. Здійснення аграрної політики на Україні у відбудовний період (1921-1925).Х.,1974.

⁴ Калініченко В.В. Крестьянская поземельная община на Украине в доколхозный период // Вестник Харьковского университета.Х., 1994.№266; Калініченко В.В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921-1929).Х.,1991.

до земельних громад протягом 20-х років.

Мета дисертаційного дослідження: на основі всебічного аналізу типового фактологічного матеріалу, з урахуванням положень Земельного і Цивільного кодексів УСРР, законодавчих і нормативних актів про земельні громади, документів партійних і радянських органів влади, матеріалів керівних органів земельних громад, розкрити процес становлення і розвитку інституту земельної громади в умовах нової економічної політики, провести аналіз досвіду земельних громад, з'ясувати причини їх ліквідації радянською владою.

Виходячи з поставленої мети дослідження сформульовано такі завдання:

1. Дати аналіз політичних і соціально-економічних причин, що призвели до необхідності використання більшовиками інституту земельної громади в радянський період.
2. Визначити роль і місце земельних громад в адміністративному і господарському устрої України.
3. Простежити зміни політики радянської держави та правлячої партії у ставленні до земельних громад протягом 20-х років.
4. Проаналізувати участь земельних громад в проведенні аграрних перетворень в Україні.
5. Розкрити взаємовідносини земельних громад з місцевими органами влади.
6. На основі вивчення досвіду земельних громад сформулювати рекомендації про напрямки здійснення земельної реформи та реформи місцевого самоврядування.

На захист виносяться такі основні положення:

- проведені дослідження земельних громад не висвітлили у достатній мірі їх положення та взаємозв'язки в системі радянських земельно-господарських відносин;

- земельні громади займали помітне місце у її суспільно-економічному житті України, відображали інтереси основних верств населення села. Тільки через земельні громади в УСРР у 20-ті роки здійснювалось право на землю;

- земельні громади України за своїм статусом і цільовою спрямованістю були неполітичними організаціями, але разом з тим, в своїй діяльності в 1921-1929 р.р. виконували функції органів

місцевого самоврядування. Вони поєднували в собі функції спеціальної земельної адміністрації і земельного кооперативу;

- головним напрямком діяльності земельних громад України було регулювання земельних відносин та землекористування на селі, впровадження радянської політики землеустрою;

- взаємовідносини земельних громад з сільськими радами були складною проблемою українського села у 20-ті роки;

- демократична організація земельних громад відповідала життєвим потребам українського селянства, завданням перспективного розвитку сільськогосподарського виробництва.

Наукова новизна дисертації визначається:

- зверненням до актуальної в науковому і суспільному плані теми, яка досі у вітчизняній історіографії не знайшла висвітлення. Вперше комплексно розглядається питання про роль і місце земельних громад в суспільно-економічному житті України, зокрема, в системі органів місцевого самоврядування;

- новим підходом автора до теми дослідження. На основі узагальнення фактичних матеріалів та їх історико-правового аналізу зроблено спробу обґрунтувати висновок, що земельні громади України були специфічними організаціями, які поєднували в собі функції органів місцевого самоврядування і земельного кооперативу, виражали інтереси основних верств українського села, виступали провідниками кооперативного напрямку розвитку сільськогосподарського виробництва;

- з'ясуванням суті перетворень в управлінні земельною власністю, які відбулися в роки нової економічної політики, з урахуванням місця земельних громад;

- використанням великого масиву документів і літератури, багато з яких вводиться до наукового обігу вперше.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що основні положення, висновки, рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані:

- в процесі розробки законодавчих і нормативних актів про органи місцевого самоврядування та управління земельними ресурсами, проблем державотворення та розвитку економічної системи незалежної України;

- при написанні узагальнюючих праць з історії України,

розробці спецкурсів, лекцій, практичних занять.

Апробація результатів дослідження знайшла відображення в монографії, брошурах та статтях автора, виступах на наукових конференціях. Основні положення і висновки дисертації доповідалися на кафедрі українознавства Українського державного університету харчових технологій.

Структура дисертації визначається метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаної літератури та джерел. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 162 сторінки, з яких список використаних джерел та літератури охоплює 12 сторінок. Наведені в списку архівні джерела складають 16 справ. Літературні джерела складають 20 збірок документів і матеріалів, 6 найменувань довідкових матеріалів, 37 монографій, збірок, брошур, 1 дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук та 63 наукові статті з 31 періодичного видання.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі до дисертації обґрунтовується актуальність обраної теми, визначається предмет та об'єкт дослідження, його хронологічні межі. Визначено мету і завдання, обґрунтовано його наукову новизну, практичне значення та основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі дисертації проаналізовано літературу та джерела, які складають історіографічну базу дослідження земельних громад України. Обґрунтовано висновок про відсутність у вітчизняній історіографії узагальнюючих праць в яких би комплексно розглядалося положення земельних громад, визначалося їх місце в суспільно-економічному устрої України.

На основі аналізу історіографії земельних громад України, дисертант умовно виділив чотири групи історіографічних джерел. До першої віднесені збірники законів УСРР, які містять положення Земельних та Цивільного кодексів УСРР, обіжники та розпорядження Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, Ради Народних Комісарів, народних комісаріатів земельних справ, юстиції, Всеукраїнського сільськогосподарського

банку⁵. Друга група - це стенографічні звіти з'їздів, конференцій та пленумів КП/б/У, стенограми сесій ВУЦВК, матеріали з'їздів і конференцій працівників земельного та лісового господарства⁶. В них вміщено доповіді офіційного характеру, виступи учасників вказаних форумів, прийняті на них резолюції та постанови. Третя група - економічні, правові та історичні праці 20-х та 70-90-х років. Історіографія 20-х років заклала основи вивчення інституту земельної громади в системі радянських органів регулювання земельних відносин⁷. Проте, в історичних умовах 20-х років українська історіографія не змогла створити дослідження, в якому був би зроблений комплексний аналіз становлення і розвитку земельних громад України. В дисертації з акцентовано увагу на різному трактуванні сутті земельних громад в літературі 20-х та 70-90-х років. Деякі дослідники відносили їх не тільки до громадських організацій, але й до державних органів; декотрі кваліфікували земельні громади лише як масові кооперативні організації.

На думку автора, такі суперечливі трактування суті земельних громад в умовах тодішньої політичної системи були викликані спробами партійно-державного керівництва країни пристосувати земельні громади до виконання завдань державної політики на селі, зробити земельні громади інструментом проведення масової колективізації.

В 70-ті роки, коли в рамках історико-партійних досліджень було відновлено вивчення земельних громад, ідеологічні стереотипи вітчизняних істориків перешкодили їм з'ясувати дійсну роль і місце земельних громад в житті українського села. Результатом некритичного відношення до історіографії 20-х років стало введення до наукового обігу спрощених, а то і цілком

⁵ Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду УСРР.Х., 1919-1930; Земельний кодекс УССР.Х.,1922; Земельний кодекс УСРР.Х.,1927; Гражданский кодекс УССР.Х.,1925; Бюлетень НКЗС УСРР.Х.,1921-1930.

⁶ КПУ в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій.К.1958; КПУ в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій, пленумів ЦК.Т.1.К.,1976; Бюлетень ВУЦВК.Х.,1925-1929; Вісник НКЗС.Х., 1925-1929.

⁷ Кобалевский В. Очерки советского административного права.Х., 1924; Гершонов М.М., Кельман Е.И. Комментарий к Земельному кодексу УССР.Х.,1925; Щадилів О. Землевпорядження та організація трудового господарства на Україні.Х.,1926; Маркевич Є.Д. Про земельну громаду // Український землевпорядник.Х., 1928.№11.

невірних тверджень. Земельні громади зображувалися як перехідна форма до колгоспу, змішувалися з тсозами, комунами і артільями, що також користувалися правами земельних громад.

Лише в історіографії 80-90-х років в рамках досліджень селянського господарства України доби непу було зроблено кроки до подолання стереотипних уявлень старої історіографії. Зокрема, вперше було підкреслено демократичний характер земельних громад як територіальних селянських об'єднань⁸. Разом з тим, покищо не створено комплексного дослідження, в якому було б з'ясовано особливе положення земельних громад в суспільно-економічному устрої України.

Значну частину джерельної бази дисертації склали архівні документи і матеріали. Вони є найбільш важливою і чисельною групою історіографії земельних громад. Насамперед, до них належать документи і матеріали, що зберігаються в фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ф.27,539). Вони дають можливість висвітлювати діяльність земельних громад, з'ясовувати взаємовідносини земельних громад з державними земельними органами і сільськими радами, дозволяють прослідкувати державну політику щодо земельних громад. Використані в дисертації протоколи засідань колегії відділів по роботі на селі ЦК КП/б/У, нарад партійних робітників села з Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ф.1) дозволили дисертанту істотно поглибити аналіз впливу рішень партійних органів на процес становлення і розвитку українських земельних організацій. Документи земельних громад з фондів Черкаського обласного державного архіву (ф.70-90) безпосередньо розкривають становище земельних громад, їх земельно-господарську діяльність. Вони містять дані про кількісний та соціальний стан громадських об'єднань, їх мету, завдання, організаційну структуру, стосунки з органами державної влади, іншими селянськими об'єднаннями. В цілому архівні джерела про земельні громади складає значна кількість матеріалів, які в переважній більшості залишаються поза науковим обігом. Виявлені матеріали дозволяють стверджувати про наявність достатнього

⁸ Див.:Калініченко В.В. Вказ.тв.

документального забезпечення для продовження перспективних наукових досліджень. Історіографія земельних громад в цілому має характер джерельної бази, вивчення якої впирається як у необхідність подальшого відбору і систематизації матеріалів, так і в розробку теоретичних і методичних принципів історичного пізнання.

У другому розділі дисертації розкривається процес трансформації інституту земельної громади в умовах індивідуалізації селянського землекористування, показано історію виникнення селянських земельних об'єднань, передумови легалізації земельних громад на початку доби непу. В своєму існуванні інститут земельної громади захопив цілий історичний період, особливістю якого були неодноразові трансформації земельної власності та земельних відносин. Напрямок розвитку земельних громад проліг через руйнування общинного і поміщицького землеволодіння до індивідуального селянського землекористування, від приватної власності на землю до соціалізації і націоналізації землі.

В умовах стрімкої індивідуалізації землеволодіння, що інтенсивно відбувалася в Україні в 1911-1921 роках, пройшовши випробування громадянською війною інститут земельної громади виявився здатним пристосуватися до нових економічних умов. Причиною цього були об'єднуючі принципи, які лежали в основі організаційної будови земельних громад. Земельні громади і їх керівні органи склалися з представників всіх соціальних груп села. Громаду об'єднували загальні земельно-господарські інтереси її членів, демократичний спосіб вирішення проблем. Все це робило земельну громаду придатною до діяльності в складних умовах перехідного періоду. Більшовики, що робили ставку на класові організації селянства, мусили не тільки відмовитись від знищення інституту земельної громади, а й надати йому виключне право господарського розпорядження землею. Лише через земельну громаду в УСРР здійснювалось право на землю у 20-ті роки.

В умовах радянського аграрного ладу земельні громади перетворилися на своєрідну напівдержавну установу по регулюванню земельних відносин, яка розвивалася по лінії кооперації приватного сільськогосподарського виробництва. Таке

рішення більшовицького керівництва було логічним завершенням тривалого процесу комуністичної правотворчості, пошуку організаційних форм, які б об'єднували виробничу діяльність селянства і в майбутньому могли сприяти усупільненню сільського господарства. Визнані за земельними громадами широкі права в виробничій сфері, дозволили їм розвинутися на інститут, що зайняв особливе місце в суспільно-економічному устрої України в 20-ті роки.

У третьому розділі проаналізовано місце земельних громад в системі радянських органів, регулювання земельних відносин та місцевого самоврядування. На основі залучення широкої джерельної бази досліджено еволюцію радянської державної політики щодо земельних громад. Глибокий переворот у відносинах земельної власності, що відбувся внаслідок націоналізації землі створив унікальну ситуацію. Радянська держава привласнила собі монопольне право на володіння землею. Одночасно земельні громади фактично і юридично отримали право монопольного використання землі сільськогосподарського призначення. Ця обставина стала основним протиріччям соціально-економічного розвитку України у 20-х роках. Будучи власником землі, держава не могла реалізувати своє право безпосереднього користування землею. В той же час земельні громади, являючись користувачами землі, були обмежені в можливостях її господарського розпорядження заборонаю приватного обігу на землю, що перешкоджало доцільному використанню землі.

Щоб реалізувати засади націоналізації землі більшовики намагалися перетворити земельні громади на інструмент своєї земельної політики. Тільки через земельні громади та організації яким було надано права земельних громад (радгоспи, комуни, артїлі, тсози) в УСРР у 20-ті роки більшовики дозволяли селянам здійснювати право на сільськогосподарське використання землі. За радянським земельним законодавством громадам було надано широкі повноваження в земельно-господарській сфері. Вони самостійно вирішували питання використання земельних, водних і лісових ресурсів, наділяли землею користувачів, обертали землі під несільськогосподарські промисли і виробництва, здавали їх в

оренду або під забудову, встановлювали норми недробимості землі тощо. Земельні громади проводили землеустрій та лісонасадження, закладали сади і сортові масиви, створювали для потреб громад малі переробні підприємства, набували сільськогосподарську техніку і реманент. Користуючись правами юридичної особи, земельні громади були засновниками та колективними членами меліоративних, машинних та кооперативних кредитних товариств. Поряд з господарськими функціями на земельні громади було покладено державою функції земельно-адміністративні. Земельні громади були зобов'язані дбати про доцільне використання земельних ресурсів і регулювати земельні права своїх членів, у тому числі позбавляти членів громад садиб або землі у випадках, передбачених українським законодавством. Земельно-адміністративні функції земельної громади наближали її до земельного органу. Незалежно від статі, національності, громадянства, наявності політичних прав члени громади отримували право голосу з 18-річного віку. Керували земельною громадою призначені сходом уповноважені або правління яке обиралося більшістю голосів. В соціальному відношенні земельна громада була селянською становою корпорацією і представляла інтереси всіх основних верств села. Її членами могли бути тільки селяни, що вели землеробське господарство в рамках встановленого земельною громадою порядку землекористування.

В складних умовах відбудовного періоду земельні громади потребували державної підтримки. Проте більшовицька державна влада всіляко сприяла розвитку виключно земельних організацій протилежного соціального напрямку: радянським господарствам (радгоспам) та колективним господарствам (тсозам, артілям, комунам). Тому земельні громади були змушені сконцентрувати свої зусилля на самостійному вирішенні усього комплексу життєво важливих проблем, що створила для них руйнівна державна політика. Мобілізуючи отримані від власної господарчої діяльності та самооподаткування своїх членів кошти і матеріальні ресурси, земельні громади займалися шляховим і капітальним будівництвом, створювали та утримували сільбудинки, школи, притулки, забезпечували школи підручниками і передплачували

періодичні видання, дбали про пожежну безпеку тощо. До цього земельні громади змушувала також і відсутність відповідних адміністративних органів, які були б здатні забезпечувати вирішення потреб села. Багатоманітна, успішна господарська діяльність земельних громад підняла їх роль та посилила вплив на вирішення питань життя і розвитку села до рівня адміністративного органу. Не бажаючи посилення земельних громад, державна влада, проте, об'єктивно не могла перешкодити процесу поступового переходу влади на місцях до керівних органів земельних громад.

Щоб пристосувати земельні громади до завдань кооперації сільськогосподарського виробництва державне керівництво зробило спробу реорганізувати земельні відносини через політику землеустрою. Землеустрій проводився за рахунок самого селянства. Державна допомога надавалася лише членам комітетів незаможних селян. Оскільки ініціатива у землеустрої і його фінансування знаходилося в руках земельних громад, землеустрій привів до посилення індивідуалізації селянського землекористування. Всупереч бажанням більшовицького керівництва країни українське селянство обирало не наказані зверху форми землекористування, а ті що найбільше відповідали природним умовам господарювання, засадам господарської доцільності. В розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні все більш чітко проступали риси господарств нового, фермерського типу, що було закономірним результатом завершуючої стадії процесу індивідуалізації селянського землекористування відкритого ще столипінською аграрною реформою. Примиритися з цим більшовицька влада не бажала і не могла. Більшовики розуміли, що землеустрій є перш за все закріплення майнових прав, і до того ж прав на найголовніший засіб виробництва - землю. Масове закріплення прав на землю за селянами в індивідуальних формах не лише ставило хрест на планах колективного будівництва на селі. Воно вело до втрати більшовиками контролю над українським селом. Адміністративними методами більшовики намагалися перетворити земельні громади на безправні організації, які б лише виконували розпорядження державного апарату.

Взаємовідносини сільських рад і земельних громад були складною проблемою українського суспільства. Формально

виступаючи по відношенню до земельних громад як орган нагляду і контролю, сільські ради не мали реальних важелів впливу і не могли виконувати покладені на них функції. Більшовики намагалися перетворити земельні громади на знаряддя колективізації сільськогосподарського виробництва.

Проте земельні громади не стали знаряддям примусового впровадження державної політики націоналізації землі і колективізації сільськогосподарського виробництва оскільки їх демократична суть суперечила засадам радянської державної політики. Неможливість використання земельних громад та їх протидія зумовили прийняття радянським керівництвом на початку 1930 року рішення про ліквідацію земельних громад. перспективного розвитку сільськогосподарського виробництва.

У висновках до дисертації сформульовані узагальнення і положення, які разом з висновками, що містяться у розділах, виносяться на захист. Головним з них є думка, що демократична організація земельних громад відповідала життєвим потребам українського селянства, завданням перспективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Проте через несумісність інституту земельної громади і більшовицької державної влади, що полягала в різній основі форм землекористування і земельної власності, земельні громади були приречені до знищення державною карно-бюрократичною системою, що сформувалася в Україні в кінці 20-х років. З урахуванням стану наукової розробки проблеми дисертантом подано рекомендації по використанні історичного досвіду земельних громад України.

Основні аспекти дисертаційного дослідження викладено у публікаціях автора:

1. Земельна політика і земельне законодавство в Україні (1917-1929 р.р.).- Черкаси., 1997.-132 с.
2. Земельні громади в житті українського села.1921-1929 р.р. - Черкаси, 1996.-13 с.
3. Земельні громади в житті українського села // Розбудова держави. - 1997.- №5. - с.49-52.
4. Досвід земельних громад і сучасна земельна реформа //

Драбівщина. - 1996.- №36.-с.2.

5. Статус земельних громад в структурі земельно-правових відносин в Україні в 1921-1929 р.р. // Матеріали Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії.-Ч.2.-К.,1996. - с.61-63.

АНОТАЦІЯ

Анісімов В.В.Земельні громади України (1921-1929 р.р.).-Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01-історія України.-Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ, 1997. Вдисертації вперше досліджено роль і місце земельних громад в адміністративному і господарському устрої Української СРР, взаємовідносини земельних громад з місцевими органами влади, причини існування двовладдя на селі у 20-ті роки. В тісному взаємозв'язку з аналізом земельного законодавства і права УСРР вивчені соціально-економічні і політичні засади діяльності земельних громад, їх статус і цільова спрямованість, розкриті питання права власності на землю і його реалізації в УСРР.

Ключові слова: адміністративні органи, більшовики, власність, державна влада, законодавство, земельна громада, земельна політика, індивідуалізація землекористування, інститут, самоврядування.

АННОТАЦИЯ

Анисимов В.В.Земельные общества Украины (1921-1929 гг.) .

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01.- история Украины.- Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев,1997.-Рукопись.

В диссертации впервые исследованы роль и место земельных обществ в административном и хозяйственном устройстве Украинской ССР, взаимоотношения земельных обществ с местными органами власти, причины существования двоевластия на селе в 20-е годы. В тесной взаимосвязи с анализом земельного законодательства и права УССР изучены социально-экономические

и политические основания деятельности земельных обществ, их статус и целевая направленность, раскрыты вопросы права собственности на землю и его реализации в УССР.

Ключевые слова: административные органы, большевики, собственность, государственная власть, законодательство, земельное общество, земельная политика, индивидуализация землепользования, институт, самоуправление.

SUMMARY

Anisimov V.V. The land societies of Ukraine (1921-1929 years).

The claiming-dissertation on the scientific degree of candidate of historical studies speciality 07.00.01. - the history of Ukraine.- Kiev Taras Shevchenko University. K.,-1997. Manuscript.

Present dissertation is the first which studies and gives scientific approach and estimate of the role of land societies in administrative and economical settlement of Ukrainian Soviet Socialist republic, it also depicts relationship of land societies with local authorities as well as points out the reasons of bipower in villages at 20ies. Social-economical and political basement of activities of land societies is analysed in tight connection with Legislation of UkrSSR. Status and aim focusing are revealed and exposed together with issues of rights of ownership of land and realisation of this right in UkrSSR.

Key words: authorities, Bolshevik, property, State power, Legislation, land society, land polici, individualization of tenure, institution, self-government.

Підписано до друку 30.09.97р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 0,8.
Наклад 100. Зам. 258.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

228 984

AB 38.595